

Віктор АНДРУЩЕНКО
 доктор філософських наук, професор,
 академік НАПН України,
 член-кореспондент НАН України,
 ректор Національного педагогічного
 університету імені М. П. Драгоманова,
 Президент асоціації ректорів педагогічних
 університетів Європи, головний редактор
 часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, освіта, традиції, інновації, освітні тренди.

Аналізуються основні тренди розвитку освіти в глобальному освітньому просторі; автор підкреслює, що чвертьстолітній досвід цивілізації XXI ст. виокремлює комплекс трендів, за якими вона має розгортатись у майбутньому. Провідними серед них, скажімо, в царині економіки, є перехід більшості народів і культур до ринкових відносин; у політиці – до демократії; в системі соціальних комунікацій – до толерантності; у сфері загальної організації життєвого процесу – до моделі відкритого суспільства та сталого людського розвитку і т.д. Не є виключенням і така людиноємна сфера життєвого процесу, як освіта і наука. Оскільки саме завдяки освіті (і

УДК 339.9:37:004

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ

© Андрущенко В., 2019

науці), яка забезпечує підготовку людини до самостійного життя, формуються її перспективні уявлення щодо майбутнього цивілізаційного розвитку людства, важливо проаналізувати глобальні тренди розвитку освіти, що заявили про себе наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ століття або ж вийдуть на передній план у його наступній чверті. Головними документами, які фіксують означені тренди, є Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum, 1988), Лісабонська конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 1997); Болонська конвенція (або Болонська декларація) – угода щодо стандартизації підходів до організації навчального процесу і функціонування вищої школи в Європейському Союзі, прийнята у 1999 р. Важливими для визначення основних трендів розвитку освіти є й інші документи, серед яких значний вплив мають «Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття", 1993), «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.» (2002), «Нова українська школа» (2017) та ін.

ренд – це загальна тенденція розвитку системи при існуванні різноспрямованих напрямів цього розвитку в різних культурах народів світу. Стосовно освіти це означає, що в розмаїтті освітніх систем країн і народів, що реалізуються в глобальному світовому просторі, відслідковується дещо загальне, що формує сучасну парадигму розвитку людства. Зупинюсь на цьому більш детально.

Освіта – унікальна сфера системи людської життєдіяльності. В традиційно марксистському розумінні її відносили до так званої «надбудови» над «базисом» – економічним ладом суспільства з його продуктивними силами та системою виробничих відносин. При цьому базис трактувався як величина первинна, тоді як надбудова уявлялась величиною вторинною, залежною від базису й такою, що ним обумовлювалась. Щоправда, при цьому підкреслювалось і те, що надбудова має відносно самостійний характер і справляє на базис зворотній вплив. У цьому контексті освіта розглядалась як частина надбудови, яка обумовлена економічним базисом і водночас здійснює на нього відповідний вплив. Вона розглядалась як вторинне явище, фінансувалась за залишковим принципом і саме тому в країнах колишнього СРСР і соціалістичного табору опинилась на задвірках життєвого процесу. Роль освіти в розвитку суспільства й людини зводилась до елементарного просвітництва, яке до того ж реалізовувалось дозованим чином і під жорстким ідеологічним контролем. І хоча від ідеологізації освіти незалежна Україна, здається, відмовилась, визначення місця та ролі освіти з позицій «базисно-надбудовних» реалій усе ще продовжується. В уяві більшості керівників виробничих підприємств, політиків та державотворців домінує настанова на першочергове відродження виробництва, створення робочих місць, забезпечення необхідної заробітної плати та пенсії... Тоді як освіті, власне, як і науці відводиться все та ж вторинна роль.

Між тим, цивілізаційний розвиток людства переконує нас в іншому: ми ніколи не відродимо виробництво (не створимо на-

лежний базис), якщо не підготуємо (виховаємо, вмотивуємо) його суб'єкта – ЛЮДИНУ у всій повноті її людських характеристик, не забезпечимо її необхідними знаннями, не сформуємо життєвоважливих компетенцій та людських цінностей, не виховаємо креативне мислення та працьовитість, духовно моральні характеристики і відчуття краси природного і соціального світу, а головне – не сформуємо сміливість, потребу і здатність користуватись власним розумом. Думка, звичайно, не нова. Її висловив свого часу знаменитий німецький філософ Імануїл Кант. На ній базуються (і з неї беруть витоки) успіхи сучасного західного світу. Ми ж до сих пір знаходимося в полоні марксистського економічного детермінізму й продовжуємо продукувати штампи, які вже давно посоромили себе перед історією.

Розвиток освіти і науки, результатом чого має стати нова українська людина – працююча, розумна, креативна, духовна, справжнім суб'єктом матеріального і духовного виробництва, активним творцем культури, держави і громадянського суспільства, має стати стратегічним напрямом українського державотворення. Без реалізації цієї стратегії будь-яка розмова про успіхи буде носити віртуальний характер. Без належного й випереджального (первинного) науково-освітнього супроводу ми й надалі будемо випускати продукцію сумнівної якості, їздити небезпечними ямково відремонтованими дорогами, проживати в екологічно небезпечному природному середовищі, купатись у забруднених річках та озерах, споживати забруднені хімікатами продукти... Чи про таку перспективу для своїх дітей та внуків мріяли справжні патріоти – батьки-фундатори національної ідеї в не так уже й далекі російсько-царські та тоталітарно-радянські часи?

Успішні країни завжди розпочинали з освіти, науки, культури і виховання, створення умов для розвитку людини як суб'єкта всіх життєвих процесів. Щоправда зазначений розвиток у різні історичні періоди стосувався не всіх, а тільки матеріально спроможних прошарків населення. Право на освіту мали діти заможних або вільних громадян рабовласницького, феодаль-

ного й частково капіталістичного суспільства. Це відтворювало існуючу нерівність, поглиблювало розрив між елітою і народом, формувало систему всевладдя одних і безправ'я інших. Спроба радянської цивілізації (засобами культурної революції) забезпечити належне просвітництво для всіх, виявилась невдалою. Західний світ, між тим, зробив цю справу пріоритетною. Саме завдяки розвитку освіти і науки після Другої світової війни піднялись Сполучені Штати Америки. Не інакше як економічним дивом називають економічний розвиток багатьох капіталістичних країн світу, який тривав орієнтовно від задіяння плану Маршалла та Бретон-Вудської системи до нафтової кризи 1973 року. Мова йде про «Рекордні роки» шведської економіки (1945–1973); «Віртшафтсвундер» або «Рейнське диво» – економічне відродження Австрії та «Славне тридцятиліття» – економічне відродження Франції (1945–1975); грецьке економічне диво (1950–1970-ті); японське економічне диво (1950–1975); бразильське економічне диво (1968–1973, від 2000-х по сьогодні); злет чотирьох азійських тигрів (Тайвань, Південна Корея, Сянган, Сінгапур; 1960–1990-ті). Дозоване ставлення до освіти, її ідеологізація, надмірна централізація та підпорядкування потребам військово-промислового розвитку, що практикувалось у колишньому СРСР, привело до занепаду виробництва, стагнації, а згодом розпаду системи, яка, здавалось, була зіткана для всіх часів і народів.

Україна мала б зробити з цього належні висновки. На жаль, двадцятип'ятирічний відтинок новітньої української історії йшов традиційним для колишнього СРСР чином. Тоді як освіта і наука мали б стати стратегічними ресурсами суспільно-економічного, політичного і соціокультурного розвитку, вони розглядались і розгортались не більш ніж їх дозований супровід належних ідей, концепцій, моделей новітнього державотворення, а тим паче формування креативно мислячої особистості не забезпечували. Освоєння світового досвіду просвітницької діяльності залишається для нас завданням актуальним, пріоритетним і невідкладним.

Які ж глобальні освітньо-наукові вершини здолали в ХХ і на початку ХХІ століття успішні країни світу, які досягнення вважаються нині трендами світової освіти? На мій погляд, основними трендами освіти успішних країн світу є: пріоритетний розвиток освіти в стратегії новітнього державотворення; забезпечення якісної освіти; людиноцентризм, розвиток освіти як відкритої демократичної системи, рівний доступ до якісної освіти; інформатизація освіти; модернізація змісту і навчальних технологій; інноваційний розвиток освіти як відповідь на виклики інноваційного типу прогресу; органічний зв'язок науки й освіти, освіти і культури; взаємодоповнення різнопланових знань (науки, освіти і релігії) у системі сучасної освіти; становлення наукової освіти; інклюзивна освіта; практична спрямованість освіти (дуальна освіта) тощо. Зупинюсь на цьому більш детально.

Відомо, що успіху досягли ті країни, де **освіта** утверджувалась як **пріоритетна сфера** суспільної життєдіяльності й забезпечувалась на рівні усталених світових норм або ж дещо вище. Частка ВВП, яка витрачається на освіту в більшості країн, коливається від 3 до 5,9%. Вражає помітна нерівність фінансування галузі. Загальні витрати на освіту на душу населення, скажімо, в США становлять 2515,7 дол., Німеччині – 1721,8, Франції – 2021,1 та Японії – 1283,8. В Україні цей показник ледь добігає 205,1 дол. Далі – більше: витрати на одного студента в рік у США складають 29 201 дол., у Німеччині – 15 711, у Франції – 14 642, в Японії – 15 957. Відповідно в Україні цей показник дорівнює 3121 дол. США [8]. Різко відрізняється також забезпеченість студентів комп'ютерною технікою та можливостями доступу до Інтернету. Якщо в США, наприклад, ці показники становлять відповідно 80,6 і 74,2 відсотки, а в Німеччина – 65,6 і 82,5, то в Україні вони ледь дотягують 4,5 і 44,6 одиниць. З більш як 800 українських університетів тільки 2 входять до рейтингу топ-500 (ARWU 2012), тоді як у США їх кількість становить 150, у Німеччині – 37, в Японії – 21 університет [8]. Стаття 61 Закону України про освіту визначає необхідний обсяг бюджетних асигнувань на сферу освіти у роз-

мірі не менш 10% від валового внутрішнього продукту (ВВП). Однак жодного разу з моменту набуття незалежності Україні не вдалося вийти на такий рівень фінансування освіти.

Слід зважити також на існування недержавних джерел фінансування галузі. В розвинутих країнах вони є суттєвим додатком до загальних коштів, що витрачаються на освіту. За даними Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР), «у таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль приватні кошти складають більше половини всіх джерел фінансування вищої освіти. А в Південній Кореї й Чилі – сягають 75%. У результаті, в цих державах відзначається високий рівень цін на вищу освіту. Згідно з інформацією ОЕСР в середньому в Європі плата за навчання одного студента складала \$1100, а в США сягала \$5500. В Україні до цього часу переважає державне фінансування освіти» [8].

Другим важливим трендом с світового рівня в освіті є її (освіти) функціонування та **розвиток як демократичної системи**.

Демократія – ранкова зірка цивілізації. І хоча про неї говорили й писали ще в епоху античності, справжнє розуміння демократії як системи народовладдя прийшло до людства, здається, з середини ХХ століття. Переосмисливши уроки жовтневого (2017 р.) перевороту та диктатури пролетаріату, злоякісної сутності тоталітарних режимів (фашизму та сталінізму), протистояння двох систем, людство, зрештою, зрозуміло: справжні умови для самореалізації людини, досягнення справедливості й свободи забезпечуються тоді, коли влада (будь-якого рівня) реалізується від імені всіх людей відповідно до їх волі в різних сферах суспільного життя. Гасло Авраама Лінкольна про організацію життя «волею народу і для народу» відображає істинну сутність демократії. Справедливим воно є й для такої людиноємної сфери, як освіта. Людина і суспільство тільки тоді стануть на шлях демократії, коли демократія увійде в кров і плоть її соціального обличчя, стане невід’ємним компонентом культури. І саме освіта є тим сокровеним полем, де зрощуються демократичні цінності, світогляд і культура, де формується компетен-

ція (звичка) жити демократичним чином, де демократія утверджується як головний принцип життєоблаштування. Зрозумілим є й те, що задля реалізації означених цілей освіта має бути організована на демократичних засадах. А це означає, що демократичні цінності мають пронизувати зміст освіти; освіта має функціонувати як відкрита система; навчальний процес розгортатись за демократичними принципами; учні і студенти повинні мати право вибору й змогу самостійно формувати власну навчальну траєкторію; всі, без виключення, організаційно-управлінські питання в академічній сфері мають вирішуватися шляхом толерантного дискурсу, взаємної поваги, з обов’язковим урахуванням думки не тільки вчителів чи представників управлінської еліти, але й учнів (студентів), батьків і роботодавців. Демократична освіта утверджується на принципах рівних можливостей, співробітництва, різноманітності, відкритості, регіоналізації, громадсько-державного чи державно-громадського управління, самоорганізації. Найбільш демократичними є системи освіти, які функціонують нині в США, Швеції та Швейцарії, Німеччині та Канаді, Фінляндії й ряді інших країн світу. В Україні демократизація освіти пускає лише перші паростки.

Процес демократизації світової освіти розгортається через утвердження **тренду людиноцентризму та рівного доступу до якісної освіти**.

Як відомо, право на отримання належної освіти є однією з головних норм конституції будь-якої держави світу. Між тим, соціальний досвід засвідчує, що ця норма існує, скоріш, як ідеал і практично ніде й ніколи не виконується. Реальне суспільство вносить до неї свої корективи. І якщо бути до кінця відвертим і справедливим, то слід зауважити, що рівні умови (можливості) у доступі до якісної освіти для всіх дітей не створені в жодній, навіть найбільш демократичній державі світу. І хоча мрія про це існує завжди й розглядається як завдання надзвичайної ваги та значення, її перетворення у дійсність є проблематичним для кожного, навіть найбільш розвинутого суспільства. Які ж чинники створюють бар’єри реалізації принципу людиноцентризму та рівного доступу до

якісної освіти? Серед їх низки слід відзначити, насамперед, майнові чинники: діти з бідних родин до якісної освіти практично не добираються. Далі слідує чинник національний. У ряді країн світу діти з родин корінної нації мають значно більш високі можливості для отримання якісної освіти ніж представники так званих національних меншин або переселенці та біженці. Своєрідні бар'єри в отриманні якісної освіти створює релігійний чинник, особливо так звані нетрадиційні релігії. І хоча у світових релігіях освіта визнається важливою складовою людського розвитку, її зміст розгортається як переломлення через систему догматів, вершиною яких є Бог. Не можна не враховувати й такі обставини, як віддаленість дитини від головних центрів якісної освіти, проживання у сільській місцевості чи у великому місті, забезпеченні освітніх закладів необхідним навчальним обладнанням, комп'ютерною технікою, доступом до Інтернету. У багатьох країнах світу ще й досі існує складна ситуація у доступності всіх форм освітньої самореалізації для *дітей-інвалідів, дітей-сиріт, дітей з особливими потребами. Завдання подолання зазначених бар'єрів, створення умов для реалізації принципу людиноцентризму та рівного доступу до якісної освіти для більшості країн (в їх числі знаходиться й Україна)* є завданням, яке визначає не тільки конкурентоспроможність народу у світовому просторі, а й його елементарне виживання як народу.

Одним з найбільш дієвих чинників подолання нерівності в галузі освіти є її **тотальна інформатизація**, яка постає як черговий тренд розвитку освіти в XXI столітті.

Інформатизація освіти є її відповіддю на виклики інформаційного суспільства, що утверджується. Інформатизація освіти – це суттєвий крок на шляху її модернізації. Незважаючи на певні ризики та суперечності, пов'язані з інформатизацією галузі, відмовитись від неї неможливо приблизно таким же чином, як неможливо зупинити інформаційну революцію й повернути суспільство до природного (тваринного) стану. Інформатизація освіти забезпечує її індивідуалізацію, посилення розвиваючого характеру, зміну пріоритетів від простого засвоєння знань до розвитку кре-

ативної особистості. Інформатизація освіти створює можливості розвитку безупинної освіти за принципом «освіта через усе життя», сприяє здійсненню моніторингу освітнього середовища, створенню єдиної інформаційної системи і баз даних у галузі вищої і післявишівської освіти, інтенсифікації та змістовному наповненню міжнародного співробітництва й інтеграція **вишів України** у світове академічне співтовариство, розгортання повноцінних й ефективних інтелектуальних комунікацій.

Інформатизація освіти покликана до життя такі форми освітньої діяльності, як дистанційна освіта та інтернет-освіта, які дають змогу подолати багато з тих перепон, які описані вище. Як зазначають аналітики, «право на доступ до освітніх ресурсів Інтернету стає загальноприйнятим у сучасному світі, і розвинені держави витрачають десятки мільярдів доларів на забезпечення доступності Інтернет-освіти для своїх громадян, а у низці країн (наприклад у Японії) існують спеціальні державні програми у цій сфері» [1]. Також дистанційна освіта з використанням електронних технологій здійснює переверот в освітній діяльності XXI століття, а створювані в низці країн установи електронної освіти за своєю ефективністю у кілька разів перевищують традиційні освітні заклади. «Наприклад, п'ятирічна програма пересічного американського університету в центрах електронного навчання освоюється споживачами освітніх послуг за рік» [2, с. 123]. Звичайно, дистанційна освіта навряд чи колись зовсім замінить освіту очну, однак застосовувати ті можливості, які надають сучасні інформаційно-мережеві технології, є нагальною необхідністю сьогодення. В Україні ж, на жаль, залишається чимало регіонів, особливо сільська місцевість, не забезпечених доступним для кожної дитини чи молоді людини Інтернетом.

Відзначаючи переваги інформатизації освіти, фахівці наголошують на суттєвих загрозах фізичному та духовному (психічному) здоров'ю учнів і студентів. Не рахуватися з цими застереженнями неможливо. А це означає, що до цього процесу слід підходити розважливо й тверезо: інформатизація освіти зможе дати необхідний соціальний і еко-

номічний ефект тільки в тому випадку, якщо створювані й упроваджені інформаційні технології стануть не стороннім елементом у традиційній системі освіти, а будуть природним чином інтегровані в неї, сполучаючись із традиційними технологіями навчання. Така системна інтеграція вимагає спільних зусиль учителів і учнів, професорсько-викладацького складу і студентів, науково-технічного персоналу й адміністрації, граничної скоординованості роботи всіх академічних підрозділів, що мають відношення до процесу інформатизації.

Важливим і визнаним трендом розвитку сучасної освіти є **органічний зв'язок освіти, науки, культури і релігії**.

«Немає науки без освіти як немає освіти без науки», – любить повторювати Президент НАН України Борис Патон. Те саме стосується й культури. Необхідність органічної взаємодії, проникнення та доповнення перших трьох названих способів духовно-практичного освоєння світу особливих запитань не викликає. Адже саме вона формує унікальне і неповторне животворне поле, на якому зростає людина як особистість, формуються її людські якості, сучасні знання, життєво необхідні компетенції та цінності. Проблемним є взаємний зв'язок «означеної трійці» з релігією. Інтерпретований з позицій ортодоксального марксизму він розглядався як збочення, відступ від раціонально утверджених загальнолюдських норм та принципів духовного розвитку людини. Релігія розглядалась не інакше як «опіум для народу», «мракобісся» і т.п. Натомість у духовне середовище людини впроваджувався атеїстичний світогляд, який характеризується відсутністю віри в існування будь-яких богів, духів, інших «потойбічних» істот тощо. Заради справедливості зазначу, що суперечлива оцінка ролі та значення релігії та атеїзму пронизує практично всю історію духовної еволюції цивілізації. Такою суперечливою вона є й у наші дні. І все-таки необхідність взаємодії між різноманітними способами духовно-практичного освоєння світу (особливо освіти, науки і релігії) не заперечує ніхто з тверезомислячих теоретиків і практиків. Понад те, більшість із них повертається до визначення релігії як позитивного,

конструктивного чинника світової історії. Підтвердженням тому є ювілейна доповідь Римського клубу, яку представили його співпрезиденти Андерс Вейкман та Ернст Ульріх фон Вайцеккер у співпраці з понад 30-ма членами Клубу. Автори пропонують нову парадигму вирішення глобальних завдань, породжених економічною, соціальною та екологічною кризою; обстоюють ідею нового просвітництва, яке має характеризуватись суттєво поліпшеним балансом між людиною та природою, між ринками та законом, між приватним споживанням та суспільними благами, між соціальною справедливістю та стимулами для розвитку; особлива увага приділяється переосмисленню ролі релігії у світових процесах, у системі освіти та виховання особистості. І хоча гостра дискусія з цього приводу продовжується, визнання продуктивності органічної взаємодії всіх способів духовно-практичного освоєння світу є своєрідним трендом нової освіти і просвітництва.

У Європі послідовно реалізується на практиці принцип розділення світської та релігійної освіти з вільним доступом до останньої. «...Політика Європейського Союзу засновується на принципі світськості освіти, але між тим не порушуючи принцип плюралізму та права кожного на освіту, складовою частиною якого є право на релігійну освіту. Питання реалізації прав громадян на отримання освіти у відповідності до своїх переконань в багатьох країнах Європейського Союзу вирішено позитивно. При дотриманні світського характеру держави та освіти, відділення релігійних об'єднань від держави у державних та муніципальних загальноосвітніх школах Європи викладається релігійна освіта. Причому це є основою на законі практикою, яка реалізує право батьків для своїх дітей, а при досягненні визначеного законом віку і право самих дітей на вибір отримання релігійної освіти» [3, с. 94].

У багатьох державах в офіційному порядку залишається змістовний взаємозв'язок між освітнім процесом та певним віросповіданням, оскільки «відсутнє обов'язкове жорстке розмежування світської та релігійної освіти. Релігія в державних освітніх установах вивчається або у відповід-

ності з основною програмою, або за вільним вибором учнів та їх батьків. При цьому практика взаємодії держави з релігійними об'єднаннями в галузі освіти визначається тією роллю релігійних цінностей, яку вони відіграють у житті народу, його культурі, досвідом взаємодії домінуючих у суспільстві релігійних конфесій з органами державної влади, особливостями історичного минулого, ідеологічними настановами» [4], які сповідують не офіційну в цій державі або громаді релігію. Вирішення таких проблем та подолання освітніх бар'єрів релігійного характеру має, з нашого погляду, відбуватися в найтолерантніший спосіб з урахуванням усіх інтересів насамперед дитини, яка не за власної вини може потрапити в таку конфліктну ситуацію.

Українське суспільство є багаторелігійним та поліконфесійним, що також тягне за собою можливість виникнення певних суперечливих ситуацій у забезпеченні представникам різних релігійних громад і об'єднань рівних можливостей доступу до якісної освіти. Орієнтація на норми фундаментальних міжнародних актів з прав людини передбачає наступний вимір взаємовпливу релігії й освіти в Україні: держава повинна закріпити законодавчо положення про те, що освіта має сприяти взаєморозумінню, терпимості й толерантності між усіма релігійними групами і контролювати його виконання, врахувати і побажання Європейського Суду, зокрема, поважати право батьків забезпечувати таку освіту і навчання, які відповідали б їх релігійним і світоглядним переконанням; кожна людина незалежно від того, яку релігію вона сповідує чи не сповідує жодної, має право на отримання повної вищої освіти, на обіймання державних посад, на участь в управлінні державними справами, на виконання громадянських обов'язків [5].

Сучасний світ оновлюється карколомними темпами. **Освіта і наука мають йти не тільки попереду цього процесу, але й випереджати його.** Означена настанова є черговим трендом розвитку освіти XXI століття: **у відповідь на виклики інноваційного типу прогресу сучасна освіта (як за змістом, так і за основними технологіями) має стати інноваційною.**

Зазвичай, інновації в освіті розглядають як процес творення та поширення в освітній практиці нових ідей, запровадження нових засобів навчання, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно більш високого стану. Формування інноваційних підходів до освіти пов'язують із періодом зародження експериментальної педагогіки (друга пол. XIX ст.). У роботах А. Біне, О. Декролі, А. Лай, Е. Клапаред, В. Кілпатрік, Е. Мейман, Е. Торндайк та ін. обґрунтовувалась ідея скасування (або ж суттєве обмеження) освітніх традицій і проголошенні пріоритету творчого розвитку дитини. Ця ідея отримала розвиток завдяки діяльності «нових шкіл» Західної Європи («Органічна школа» М. Джонсона, «Школа гри» К. Пратта, дитяча школа М. Наумберга тощо). Нового імпульсу їй надало створення Бюро педагогічних експериментів під керівництвом Дж. Дьюї (Нью-Йорк, США, 1911) та міжнародного об'єднання педагогічного руху «Нова школа» під керівництвом А. Фер'єра (Швейцарія, 1912).

Актуалізацію інноваційних підходів в освіті, а особливо в наші дні, викликала інформаційна революція XX століття, яка несла з собою карколомне нагромадження знань, їх швидке оновлення, що також потребувало модернізації змісту навчання, пошуку та впровадження новітніх технологій і засобів навчання, організаційних структур та управління.

За висновками В. Кременя, сучасна освіта не може успішно функціонувати без перманентного оновлення змісту і методів навчання. Нововведення в освіті здійснюються за такими основними позиціями: вдосконалення освітнього процесу; встановлення нових правил використання наявних педагогічних засобів; модернізація освіти; застосування нових технологій (підходів, методів) вирішення традиційних проблем; упровадження педагогічних знахідок (винаходів) та педагогічних відкриттів (див. [6, с. 28; 7]).

Важливим світовим трендом розвитку освіти є її (освіти) **органічний зв'язок з**

наукою, становлення так званої «наукової освіти». Провідні університети світу є одночасно визнаними центрами наукової діяльності. Університетська наука в них не тільки не поступається, але й багато в чому є більш ефективною і результативною порівняно з показниками діяльності поза-університетських наукових установ та організацій. Досить звернутись до списку Нобелівських лауреатів останнього десятиліття, щоб пересвідчитись: більшість із них працюють в університетах, очолюють університетські кафедри та лабораторії, наукові колективи та студії, до діяльності яких залучається талановита студентська молодь. Без серйозної науки університет втрачає свою історично сформовану суспільну нішу і функцію. Тим часом, в Україні університетська наука ледь жевріє. І хоча в останні роки ситуація покращується, про реалізацію оптимальної моделі взаємодії науки й освіти, яка розгортається в провідних вишівських центрах Європи і світу, можна тільки мріяти. Практично скрізь домінує застаріле, мало придатне для проведення дослідів, обладнання. Університетську науку й освіту стримує відсутність необхідних реактивів. Нинішнім вітчизняним університетам навряд чи під силу утримувати лабораторії та обладнання мільйонної вартості, закуповувати препарати і реактиви, тим більше – утримувати армію науковців, вивільнених від навчально-виховного процесу. На фінансову підтримку з боку держави очікувати не варто. Виглядає, ніби ми опинились у глухому куті, вихід з якого – поза межами наших можливостей. Між тим, вихід є цілком реальний: треба розгорнути співпрацю та скористатися можливостями зарубіжних партнерів, а саме: створювати наукові лабораторії і центри, дослідницькі колективи **в межах міжнародної академічної співпраці, а також у співпраці з бізнесом**. У них є кошти, у нас – розум і наснага до праці, висока креативність, про яку західні фахівці можуть тільки мріяти. Наведу простий приклад: разом з німецькими колегами, партнерами з НАПНУ (академік Валерій Биков) і НАНУ (академік Володимир Сторіжко) ми створили **лабораторію сучасних навчальних приладів**. Німці сказа-

ли: «У нас – техніка, у вас – методика, давайте працювати разом». Бізнес запропонував кошти. Нині лабораторія діє, і ми маємо можливість забезпечити новітніми навчальними приладами половину, а може й усі загальноосвітні заклади України. Подібні центри, лабораторії, тимчасові науково-дослідницькі колективи створені й активно діють в університетах імені В.Н. Каразіна (м. Харків), імені Тараса Шевченка і НТУУ КПІ (м. Київ), Львівській політехніці, інших провідних вишах держави. Не знімаючи нашої **загальної вимоги щодо збільшення державного фінансування університетської науки**, впевнений, що подібну практику треба розвивати, знаходити зацікавлених партнерів серед наукових установ і бізнесових структур як в Україні, так і за її межами.

Безсумнівним трендом сучасної освіти є процес її інформатизації, який розпочався у відповідь на виклики інформаційного суспільства. Як зазначають аналітики, найбільш помітним і впливовим явищем нового світового порядку є інформаційна революція. Щорічно подвоюючи, а то й потроюючи інформацію, вона змінює параметри й характер сучасного виробництва, вигляд політичної системи суспільства, моделі внутрішніх і міжнародних комунікацій як на суспільному, так і на особистісному рівні. Під її впливом фактично відбувається становлення нового типу (моделі) цивілізаційного розвитку людства – «інформаційного суспільства», в основі якого лежить використання інформатики та інформатизації в усіх основних сферах життєдіяльності людини.

Інформаційне суспільство – це суспільство, здатне продукувати (й використовувати) будь-яку інформацію, необхідну для забезпечення його ефективного функціонування; воно має розвинену інформаційну інфраструктуру; створює умови і можливості доступу до інформації кожному громадянину; характеризується значною часткою людей, зайнятих у сфері інформаційного забезпечення (продукування інформації, її обробка, передавання і споживання); вирізняється домінантним значенням інформаційної діяльності, створенням та функціонуванням інформаційних мереж

у системі життєдіяльності людини і суспільства тощо. Жити й працювати в такому суспільстві не просто. Як зазначають дослідники (Д. Белл, М. Горкхаймер, Ю. Габермас, Д. Масуда, М. Маклуен, О. Тоффлер та ін.), щоб бути затребуваною й ефективною, людина має не тільки засвоїти певний обсяг інформації, але й навчитись її самостійному видобуванню, обміну інформацією на внутрішньому і міжнародному рівні комунікації, оволодіти інформаційною технікою та технологіями, опрацювати засоби захисту інформації, виховати в собі здатність захисту від інформаційних маніпуляцій. Усі ці та інші компетенції особистості формуються завдяки системі освіти, яка змінює свої контури відповідно до викликів інформаційної революції та ряду інших глобалізаційних інновацій сучасного світу.

Сучасна освіта все більш помітно стає освітою інформаційною. Інформаційні технології стрімко вриваються в освіту. Провідні університети світу досягли, здавалося б, неймовірного: вони забезпечили персональним комп'ютером практично кожного студента, аспіранта, співробітника. Наші навчальні заклади поки що можуть продемонструвати лише невеликі комп'ютерні класи, комп'ютеризацію бібліотек, сторінку в ІНТЕРНЕТ тощо. В останні роки помітним став процес комп'ютеризації загальноосвітньої школи. Це добре, але його замало. Потрібно бути реалістами: ми сильно відстали від передових країн Заходу і Сходу. Інформатизація української освіти ще лише розпочалася. У цьому зв'язку існує низка питань, які потребують якнайшвидшої відповіді. Означені питання концентруються навколо проблеми поєднання можливостей новітніх педагогічних технологій з традиційними, а також їх психолого-педагогічного забезпечення. Важливо пам'ятати й те, що інформатизація освіти зможе дати необхідний соціальний і економічний ефект тільки в тому випадку, якщо створювані і впроваджені інформаційні технології стануть не стороннім елементом у традиційній системі вищої освіти, а будуть природним чином інтегровані в неї, сполучаючись із традиційними технологіями навчання. Така системна інтеграція вимагає спільних зусиль професор-

сько-викладацького складу, науково-технічного персоналу й адміністрації, граничної скоординованості роботи всіх підрозділів вишу, що мають відношення до процесу інформатизації.

Результатами інформатизації вищої освіти постіндустріального суспільства має бути: індивідуалізація вищої освіти, посилення її розвиваючого характеру, зміна пріоритетів від простого засвоєння знань та інформації до розвитку особистості; розвиток системи безупинної освіти за принципом «освіта через усе життя»; створення і здійснення моніторингу освітнього середовища, створення єдиної інформаційної системи і баз даних у сфері вищої і післявишівської освіти; розвиток міжнародного співробітництва й інтеграція вишів України у світове академічне співтовариство, розгортання повноцінних і ефективних інтелектуальних комунікацій. Досягнення наведених вище результатів практично забезпечить активізацію використання випускниками науково-технічних ресурсів як головного джерела відродження і розвитку країни, що ефективно сприятиме динамічному росту економічного потенціалу і соціального добробуту України.

В останнє десятиліття у світовій освіті утверджується й такий тренд, як інклюзія – «комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912).

Згідно з ЮНЕСКО інклюзивне навчання – це «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі» (див.: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>). Метою інклюзивного навчання є покращення навчального середовища, в якому вчитель і учні відкриті до різноманіття, де гарантується забезпечення потреб учнів і повага до їх здіб-

ностей та можливостей бути успішними. Інклюзивне навчання означає, що всі учні можуть навчатися в школах за місцем проживання, у загальноосвітніх класах, у яких у разі необхідності їм буде надаватися підтримка як у навчальному процесі, так і з перепланування школи, класів, програм і діяльності з тим, щоб усі учні без виключення навчалися і проводили час разом. Інклюзивне навчання ґрунтується на правах людини і принципах рівності. Воно передбачає усунення бар'єрів у системі освіти та системі підтримки; спрямоване на всіх дітей і дорослих, особливо тих, хто є виключеним із загальної системи навчання. Всі учні мають індивідуальні здібності й особливості, а тому хочуть відчувати, що їх розуміють і цінують, бажають. Інклюзія створює для цього необхідні можливості: учні мають можливості і можуть навчатися різними методами і в різний період часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Шаповал Р.В.** Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні // Право і безпека. 2011. № 1 (38). С. 40–46.
2. **Курко М.Н.** Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. 376 с.
3. **Мельниченко Н.О.** Співвідношення принципу світськості освіти та права на отримання релігійної освіти у конституційному законодавстві країн-членів Європейського Союзу // Актуальні проблеми політики: збірник наук. праць. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 43. С. 92–98.
4. **Гарас Л.Н.** Религиозный фактор в современном образовательном процессе // Вісник СевНТУ. Серія: Філософія. Севастополь: СевНТУ, 2009. Вип. 94. С. 149–153.
5. **Василець О.М.** Питання взаємодії і розділення релігійної та світської освіти: вітчизняна та західноєвропейська практика // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління: збірник наук. праць. 2011. № 2. С. 168–174.
6. **Хуторской А.В.** Педагогическая инноватика: учебное пособие. Москва: Изд. центр «Академия», 2008. 256 с.
7. **Андрущенко В.** Інноваційність як стратегія нашого виживання // Освіта України. 2009. № 38 (1018), 22 травня. (Рец. на кн.: Феномен інновації: освіта, суспільство, культура / за ред. В. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2008. 471 с.)
8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3259>

Розглянуті тренди постають у вигляді головних орієнтирів розвитку освіти відповідно до викликів часу. Тренд – це своєрідний згусток практичного досвіду, накопичений і апробований у різних країнах світу. Орієнтація на тренди вводить національну систему освіти у європейський і світовий контекст, забезпечує освіту від хуторянства. Водночас подібну орієнтацію слід реалізовувати обережно, зважено. Освіта в будь-якій країні є національним продуктом, який розгортається з урахуванням (і на основі) глибоких національних традицій, особливостей способу життя, національного характеру тощо. Розумне поєднання традицій та інновацій є саме тим «чарівним ключем», який відкриває двері в майбутнє, забезпечує розвиток людини як громадянина власної держави і особистості, здатної жити в європейському і світовому просторі.

REFERENCES

1. **Shapoval R.V.** The constitutional right of man and citizen to education in Ukraine // Pravo i bezpeka. 2011. No. 1 (38). P. 40–46. (in Ukrainian)
2. **Kurko M.N.** Administrative regulation of higher education in Ukraine: monograph. Kharkiv: Vyd-vo Kharkivs'koho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav, 2010. 376 p. (in Ukrainian)
3. **Mel'nychenko N.O.** Relation between the secularity of education and the right to receive religious education in the constitutional law of the Member States of the European Union // Aktual'ni problemy polityky: zbirnyk nauk. prats'. Odessa: Feniks, 2011. Issue 43. P. 92–98. (in Ukrainian)
4. **Haras L.N.** Religious factor in the modern educational process // Visnyk SevNTU. Series: Philosophy. Sevastopol: SevNTU, 2009. Issue 94. P. 149–153. (in Russian)
5. **Vasylets' O.M.** Issues of interaction and division of religious and secular education: national and western European practice // Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypal'noho upravlinnya. Series: Upravlinnya: zbirnyk nauk. prats'. 2011. No. 2. P. 168–174. (in Ukrainian)
6. **Khutorskoy A.V.** Pedagogical Innovation: A Textbook. Moscow: Izd. tsentr «Akademiya», 2008. 256 p. (in Russian)
7. **Andrushchenko V.** Innovation as a strategy for our survival // Osvita Ukrainy. 2009. No. 38 (1018), May 22. (Revised by: The phenomenon of innovation: education, society, culture / edited by V. Kremin. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2008. 471 p.) (in Ukrainian)
8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3259> (in Ukrainian)